

Warsztat: Mapa problematyki społeczno-gospodarczej Kaukazu Południowego

Opracowała Anna Cieślewska

Region:	Kaukaz Południowy
Forma aktywności:	ćwiczenie, prezentacja, dyskusja
Poziom edukacyjny:	gimnazjum, liceum

Cele:

Po zajęciach uczeń:

1. wie, gdzie są położone kraje Kaukazu Południowego;
2. posiada podstawową wiedzę na temat problemów społeczno-gospodarczych regionu;
3. jest świadomy różnic między poszczególnymi krajami w zakresie poziomu życia mieszkańców i rozwoju społeczno-gospodarczego.

Forma warsztatu: *prezentacja + ćwiczenie + dyskusja*

Czas warsztatu:

Prezentacja: 10-15 min

Ćwiczenie i dyskusja: 30-35 min

Opis warsztatu:

Ogólnym celem warsztatu jest zaznajomienie uczniów z regionem Kaukazu Południowego, w szczególności z problematyką społeczno-gospodarczą regionu. Wykładowca lub nauczyciel, który chciałby realizować prezentowany moduł, powinien oprócz niniejszego opisu i materiałów do niego załączonych zapoznać się z faktografią dotyczącą regionu. Ze względu na kompleksowy charakter tego tematu, problematyka społeczno-gospodarcza Kaukazu Południowego zostanie poniżej zarysowana w bardzo ogólny sposób. W pierwszej części warsztatu należy zapoznać uczestników z podstawowymi informacjami na temat regionu. Na początku zajęć warto zapytać uczniów, czy wiedzą o jakim obszarze świata mówimy i jakie państwa wchodzą w jego skład.

Część teoretyczna

Podstawowe informacje na temat regionu:

Kaukaz Południowy jest położony na pograniczu Europy i Azji, pomiędzy Morzem Czarnym a Kaspijskim. Formalnie w skład regionu Kaukazu Południowego wchodzi trzy państwa: Armenia, Azerbejdżan i Gruzja. De facto na jego terenie funkcjonują także w większości nieuznawane na arenie międzynarodowej parapaństwa: Abchazja, Osetia Południowa i Górski Karabach. Ze względu na położenie geopolityczne oraz bogactwa naturalne, region ten od wieków znajdował się w strefie zainteresowania wielkich mocarstw. Mozaika kultur i różnorodność etniczna stanowią o bogactwie cywilizacyjnym Kaukazu Południowego, ale również przyczyniają się do zaostrzenia konfliktów regionalnych, hamujących rozwój społeczno-gospodarczy regionu.

W czasach nowożytnych strategiczne położenie Kaukazu Południowego było powodem zainteresowania nim wielkich mocarstw: Turcji Osmańskiej, Persji i Rosji. Ostatecznie na przełomie XVIII i XIX wieku Rosji udało się objąć swoimi wpływami większą część regionu. Mimo iż Kaukaz Południowy znajdował się na peryferiach

Europy, relatywnie dobry dostęp do europejskich rynków umożliwił tam w XIX wieku rozwój gospodarki kapitalistycznej. Odkrycie złóż ropy naftowej na terenach dzisiejszego Azerbejdżanu miało stymulujący wpływ na rozwój całego regionu. Wywóz ropy oraz innych surowców do Europy stał się bodźcem do budowy odpowiedniej infrastruktury transportowej i przetwórczej, co dodatnio wpłynęło na gospodarkę Kaukazu Południowego.

Ważnym czynnikiem ułatwiającym dwóm krajom regionu - Gruzji i Armenii - integrację z pozostałą częścią Imperium Rosyjskiego była religia chrześcijańska. Inaczej sytuacja przedstawiała się w przypadku muzułmańskiego Azerbejdżanu. Niektórzy naukowcy skłaniają się ku poglądowi, że Azerbejdżan kulturowo zalicza się raczej do regionu Azji Centralnej niż Kaukazu Południowego. W opinii autorki modułu kraj ten posiada cechy predestynujące go do bycia częścią obu regionów; położenie geograficzne oraz wątki historyczne splatające go z Gruzją i Armenią stanowią o jego południowokaukaskiej przynależności.

Mimo kontrowersji wokół roli, jaką odegrał Związek Radziecki na Kaukazie Południowym, okres funkcjonowania w ramach ZSRR był dla regionu czasem stabilizacji i relatywnego dobrobytu. Upadek Imperium okazał się wielkim szokiem dla Południowego Kaukazu; żyjące tam narody musiały radzić sobie w warunkach kompletnego chaosu, konfliktów zbrojnych i dezintegracji wszystkich struktur państwowych. Mimo iż każde z nowopowstałych państw wybrało inny sposób implementacji reform społeczno-gospodarczych, do chwili obecnej w całym regionie pozostało wiele nierozwiązanych problemów.

Główne problemy regionu:

Mimo różnic pomiędzy poszczególnymi krajami, można wyróżnić kilka problemów wspólnych dla całego regionu (jak również innych biedniejszych krajów obszaru byłego ZSRR):

- Konflikty regionalne/niestabilna sytuacja polityczna
- Korupcja

- Bezrobocie
- Migracja, uchodźcy i przesiedleńcy wewnętrzni
- Niski poziom usług publicznych (np. służby zdrowia)
- Bardzo duże nierówności społeczne

Konflikty regionalne

Wieloetniczność Kaukazu sprawia, że bardzo trudno jest pogodzić interesy polityczne i/lub terytorialne wielu grup etnicznych czy narodów. Dawne animozje i historyczne zaszłości odżywają w okresach niestabilności politycznej i gospodarczej, częstokroć podsycane przez wielkich światowych graczy. W momencie rozpadu ZSRR stare zatargi odżyły z nową siłą, przeradzając się w długotrwałe, krwawe konflikty zbrojne, które w poważny sposób przyczyniły się do zahamowania rozwoju społeczno-gospodarczego regionu.

Najważniejsze konflikty zbrojne na Kaukazie Południowym w czasach współczesnych:

Konflikt między Azerbejdżanem a Armenią o terytorium Górskiego Karabachu; zbrojna faza konfliktu przypadła na lata 1988-1994, w jego rezultacie Azerbejdżan utracił całe terytorium Górskiego Karabachu wraz z otaczającymi je terytoriami. Do dnia dzisiejszego konflikt pozostaje nierozwiązany.

Konflikt w Abchazji; najbardziej intensywne działania przypadły w nim na lata 1992-1993, wtedy to *de facto* Abchazja znalazła się poza kontrolą Gruzji. W 2008 roku oficjalnie ogłosiła ona niepodległość. Konflikt wciąż jest nieuregulowany.

Konflikt w Osetii Południowej (1990–1992); w jego wyniku część terytoriów Osetii Południowej została odłączona od Gruzji.

Konflikt w Osetii Południowej (2008); krótkotrwała wojna osetyjsko-gruzińska, która zakończyła się zwycięstwem Osetii, a de facto wspierającej ją aktywnie Rosji. Po zakończeniu działań zbrojnych Osetia ogłosiła niepodległość. Sytuacja na granicy jest nadal niestabilna.

Ponadto, obok wymienionych konfliktów zbrojnych, miały miejsce pomniejsze zatargi między poszczególnymi narodami i grupami etnicznymi czy w końcu walki o władzę między różnymi frakcjami politycznymi.

Więcej na temat konfliktów zbrojnych na Kaukazie Południowym w module **Uchodźcy na Kaukazie Południowym**.

Korupcja

Poważnym problemem dla rozwoju regionu jest korupcja, która dotyka bardzo wielu sfer życia codziennego, np. opieki medycznej czy szkolnictwa. W rankingu szeregującym kraje świata pod względem wielkości Wskaźnika Percepcji Korupcji (ang. *Corruption Perceptions Index*) w 2006 roku:

- 1) Armenia otrzymała 2,9 punktów (93 miejsce);
- 2) Azerbejdżan otrzymał 2,4 punktów (130 miejsce);
- 3) Gruzja otrzymała 2,8 punktów (99 miejsce).

W rankingu uwzględnione zostały 163 kraje; im dalszą pozycję zajmują na liście, tym większą korupcję w nich stwierdzono.

Bezrobocie

Na Kaukazie Południowym, podobnie jak na całym obszarze byłego bloku wschodniego, przemiany transformacyjne spowodowały drastyczny wzrost bezrobocia i tym samym przyczyniły się do głębokiego zubożenia wielu osób. W okresie istnienia ZSRR większość obywateli zatrudniona była w sektorze publicznym;

podczas zmian systemowych, którym towarzyszył upadek sektora publicznego, spontanicznie rozwijający się sektor prywatny nie był w stanie utworzyć odpowiedniej ilości miejsc pracy - stąd wysokie bezrobocie i duża konkurencja na rynku pracy, czego konsekwencją są m.in. niskie płace. W rezultacie wykształciła się klasa tzw. pracującej biedoty (*ang. working poor*) – osób pracujących za bardzo małe wynagrodzenie, często zatrudnionych nieformalnie. Poziom życia większości obywateli znacząco się obniżył w porównaniu z okresem radzieckim. Ze względu na fakt, że bardzo mało osób rejestruje się jako bezrobotni, oficjalne statystyki wszystkich krajów wykazują niski poziom bezrobocia; z kolei na przykład w Gruzji nie prowadzi się w ogóle rejestracji bezrobotnych.

Sytuację pogarsza fakt, że większość obywateli Armenii i Gruzji znajduje zatrudnienie w niedoinwestowanym sektorze rolniczym. W Azerbejdżanie zyski z eksportu surowców energetycznych stanowią wprawdzie większą część PKB, a rolnictwo wytwarza go jedynie 14%, niemniej jednak niemal połowa mieszkańców tego kraju mieszka na obszarach wiejskich. Rozpad ZSRR oznaczał również upadek kolchozów i sowchozów. W państwach Kaukazu Południowego rozpoczął się trudny i kosztowny proces przekształcania wielkich kolektywnych gospodarstw w małe prywatne farmy. Niedoinwestowanie rolnictwa, przestarzałe maszyny, brak nawozów itd. są przyczyną stagnacji na wsi i w konsekwencji zubożenia ludności wiejskiej, która często migruje do miast w poszukiwaniu jakiegokolwiek zatrudnienia.

Migracja zarobkowa i problem uchodźców oraz przesiedleńców wewnętrznych

Jednym ze skutków ubocznych powstania rynku pracy na obszarze postradzieckim stały się migracje zarobkowe. W przypadku krajów Kaukazu Południowego ich podłożem jest również niestabilna sytuacja polityczna i niejasny status formalny wielu osób. Osoby przesiedlone na skutek konfliktów mają szczególny problem ze zdobyciem zatrudnienia i adaptacją w nowym miejscu pobytu. Ze względu na brak pracy lub niskie zarobki decydują się one częstokroć na migrację zarobkową do innych krajów. Tym samym formalnie przestają być uchodźcami, a stają się migrantami zarobkowymi. Krajami docelowymi dla migrantów z Kaukazu

Południowego są przede wszystkim Rosja, Turcja i kraje Unii Europejskiej. Podczas gdy wykształceni specjaliści mają szanse na legalne zatrudnienie, większość migrantów pracuje „na czarno”. Kolejnym niepokojącym zjawiskiem jest migracja w obrębie kraju z niedoinwestowanych obszarów rolniczych do dużych miast, co w efekcie powoduje powstanie klasy biedoty miejskiej.

Niski poziom usług publicznych: służba zdrowia

Służba zdrowia, podobnie jak cały sektor usług publicznych, znacznie podupadła w wyniku rozpadu ZSRR. Dostęp obywateli do opieki zdrowotnej oraz udział państwa w jej finansowaniu pozostają palącymi i nierozwiązanymi w zadowalający sposób kwestiami (ocenia się, że porównywalne są procentowe udziały budżetu państwa w finansowaniu służby zdrowia na Kaukazie Południowym oraz w najbiedniejszym regionie świata - Afryce Subsaharyjskiej). Według rekomendacji Banku Światowego kraje Południowego Kaukazu powinny zreformować sektor opieki zdrowotnej tak, aby zredukować udział w nim państwa do minimum i cały ciężar wydatków przerzucić na barki obywateli (opłaty za leczenie w Armenii i Azerbejdżanie oraz ubezpieczenie zdrowotne w Gruzji.) Projekty tych neoliberalnych reform nie rozwiązują jednak problemu dostępu do opieki zdrowotnej większości obywateli, których nie stać na opłaty za usługi medyczne. Badania przeprowadzone w 2003 r. wśród 259 rodzin w Armenii, zamieszkujących obszary wiejskie, wykazały, że 42% chorych nie leczy się ze względu na bardzo wysokie koszty świadczeń; dla Gruzji wskaźnik ten wyniósł 49%, dla Azerbejdżanu - 37%. Wiele rodzin popada w długi, gdy ktoś z ich członków zaczyna poważnie chorować i jego leczenie staje się niezbędne. Generalnie opieka zdrowotna jest w stanie bardzo złym, brakuje nowoczesnego sprzętu, lekarstw i materiałów opatrunkowych a niskie zarobki w państwowej służbie zdrowia są powodem wysokiej korupcji.

Nierówności społeczne

Jedną z najbardziej widocznych konsekwencji przejścia od gospodarki planowej do kapitalizmu są duże nierówności społeczne na całym obszarze byłego

Związku Radzieckiego. Szybko rozwijające się sektory gospodarcze (np. sektor naftowy w Azerbejdżanie) przynoszą zyski jedynie wąskim kręgom elit, podczas gdy pozostała część społeczeństwa żyje w biedzie. Społeczeństwo jest silnie spolaryzowane, a wykształcenie się klasy średniej w rozumieniu zachodnim potrwa zapewne jeszcze bardzo długo.

Więcej informacji na temat nierówności społecznych można znaleźć w opisie modułu **Równe szanse dla wszystkich – społeczne skutki transformacji systemowej na Kaukazie Południowym.**

Opis ćwiczenia

Nauczyciel dzieli uczniów na 3 grupy (nie więcej niż 7-osobowe). Rozdaje bardzo duże flipcharty i flamastry i prosi każdą grupę o narysowanie mapy konturowej jednego z państw regionu (Armenii, Azerbejdżanu bądź Gruzji). Każda grupa otrzymuje załącznik - zestaw podstawowych informacji o danym kraju. Zadanie polega na określeniu i wypisaniu przez uczniów, w oparciu o zdobytą już wiedzę i dane z załączników, problemów społeczno-gospodarczych każdego z państw (przykłady map rysowanych przez uczniów w załączniku do modułu). Następnie każda grupa prezentuje na forum narysowaną przez siebie mapę konkretnego państwa i opowiada o problemach, z jakimi się ono boryka, reszcie klasy. Powstałe mapy wieszamy na ścianie, tak aby można było do nich powrócić w dowolnym momencie warsztatów.

Załączniki:

1. krótkie informacje o państwach: załącznik 1, 2, 3
2. opis ćwiczenia
3. prezentacja: *Mapa Kaukazu Południowego*

Bibliografia:

Growth, Poverty, and Inequality: Eastern Europe and the Former Soviet Union, The World Bank, 2003

Corruption Perceptions Index 2006;

http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2006

CIA fact book: Armenia, Azerbejdżan, Gruzja

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook>

Human Development Report, UNDP, 2008, 2009, 2010

Polecana literatura:

Kołodko G.W. *Globalizacja, Marginalizacja, Rozwój*, Warszawa, 2003

Górecki W. *Planeta Kaukaz*, Warszawa, 2010

Górecki W. *Toast za przodków*, Warszawa, 2010

Jagielski W. *Dobre miejsce do umierania*, Warszawa, 2010

Materski W. *Gruzja*, Warszawa, 2010

Ząbek M. (red.) *Dylematy kaukaskie*, Warszawa 2010

Publikacja wyraża wyłącznie poglądy autora i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP.

